

Co je to ten „džendr“?

historie, teorie a empirie

MFF UK v Praze, 20. 2. 2007

Mgr. Zdeněk Sloboda

sloboda@fsv.cuni.cz

doktorand Katedra sociologie, ISS, FSV UK
a Katedra mediální pedagogiky a dalšího vzdělávání
Univerzita Lipsko, Německo

úkol: co vás napadne, když se řekne

- gender

- feminizmus

vznik feminizmu

- změna od feudalizmu (rozhoduje náležitost ke stavu, vrchnosti) k moderní společnosti (individualizace a nuklearizace rodiny)
- polarizace rolí na základě pohlaví
  - muž – autonomní osobnost svobodně se rozhodující, produkující, veřejný
  - X žena – opačně; podřizuje se okolí, izolovaná, její status se odvozuje od muže, kterému poskytuje „servis“, je v domácnosti

1. vlna feminizmu

- poslední třetina 18. stol. – ca. 1930
- hlavní téma: přiznání základních práv ženám – volit, mít vzdělání, vlastnit majetek (včetně své osoby) a rozhodovat se

2. vlna feminizmu

- ca. 1960 až 1980
- přichází po poválečném vystřízlivění společnosti
  - formální rovnoprávnost X skutečnost
  - za války ženy zastoupily muže ve všech sférách – od výrobní po rozhodovací
  - po válce vytlačovány z veřejné sféry a redukovány na rození dětí
- ve východním bloku – schizofrenie role ženy – **zaměstnanost + rodina** (přejímá z části socialistická koncepce výchovy – systém jeslí, školek, zdravotní péče ... ovšem jen do doby, než se žena vrátí z práce) tzv. „druhá šichta“

3. vlna feminizmu aneb post-feminizmus

- různé směry feminizmu (od 80. let do současnosti)
  - liberální feminizmus
  - marxistický feminizmus
  - psychoanalytický feminizmus
  - radikální feminizmus
  - poststrukturální/postmoderní feminizmus
  - náboženský, multirasový, rozvojový feminizmus, ekofeminizmus, anarchofeminizmus, kyberfeminizmus
  - mužský feminizmus a (kritická) mužská studia
  - queer teorie a studia aneb GLBT
- vědecký feminizmus → genderová studia

genderová studia

- na konci 2. vlny feminizmu se gender stává hlavní analytickou kategorií feministického myšlení a fem. teorií (do té doby to byla „žena“)
- g. s. nabízejí úhel pohledu, jiné brýle pro nahlížení na společnost a jedince
- g. s. nabízejí jiné či adaptují existující (genderově zatížené) metody vědecké analýzy
- g. s. procházejí všemi obory (sociologií, psychologií, pedagogikou, filosofií, ekonomii, medicínou, teologií...)

gender

- „Koncept, který odkazuje na sociální rozdíly (na rozdíl od biologických) mezi muži a ženami, které jsou naučené a mohou se v čase měnit a různí se jak v rámci jedné kultury, tak mezi kulturami. Kategorie genderu poskytuje analytický nástroj pro popis a kritiku nerovného postavení žen, ale i mužů ve společnosti a poukazuje na neudržitelnost obhajoby statu quo prostřednictvím odkazu na biologické či anatomické rozdíly mezi muži a ženami.“ (Křížková, Maříková, Uhde 2006, úprava Sloboda)
- dříve používaný termín sociální pohlaví
- proč nepoužíváme rod?
  - biologické, genealogické a jazykovědné konotace

sexualita

- komplexní termín, význam se historicky proměňuje
- nutno proto rozlišovat:
  - sexuální orientaci
  - sexuální chování (sexual practice)
  - sexuální identitu
    - tu lze do jisté míry považovat za synonymickou ke genderové identitě
- **X pohlaví:** biologické vlastnosti, které odlišují bytosti jako muže a ženy
  - určuje se na základě přítomnosti určitých chromozomů, hladiny hormonů a pohlavních znaků

role

- přichází zvenčí

- „Sociální role je jednání očekávané vzhledem k držiteli určité sociální pozice.“ (Keller 1997: Úvod do sociologie)
- očekávání stereotypního chování, vzezření, cítění ... v souvislosti se společenskými normami a institucemi
- zpravidla v binárních opozicích muž-žena (co je mužské není ženské a opačně)
- vnímány jako přirozené a neměnné (nelze „hrát“ roli muže i ženy)

identita

- vychází zevnitř (?)
  - považuje se za danou, pevnou, neměnnou, za něco, co máme – primárně vychází zevnitř jedince z jeho vlastních motivací, cílů, potřeb, biologických předpokladů (vlohy, intelekt, talent...)
  - může to ale být také zvnitřněná role, zvnitřněné požadavky okolí – zevnitř vychází tedy až sekundárně
- nový přístup k identitě:
  - není statická, ale dynamická, mění se situačně (v čase i prostoru) → tzv. kolážová identita

stereotypy

- soubor společenských očekávání vztahujících se k sociálně konstruovaným kategoriím (maskulinity a femininity), které definují očekávané chování
- „Genderové stereotypy jsou tedy zjednodušující popisy toho, jak má vypadat ‚maskulinní muž‘ či ‚femininní žena‘.“ (Ranzetti/Curran 2003)
- *video:* stereotypy o mužích a ženách
http://www.bozzetto.com/flash/fem_male.htm

maskulinita (příklad, g.s. ze zabývají i muži)

- **mužská role** (soutěživý, vůdčí, racionální, aktivní, soběstačný, profesně úspěšný, zdravý)
  - hegemonní mužství (jen někteří muži jsou ty „správní muži“ – mají tu moc, aktivitu, úspěch...)
  - krize maskulinity (dvoupříjmová manželství kladou jiné požadavky na muže – mizení potřeby role „živitele“; není každý muž hegemonní muž, je pak tedy mužem?) →
- **mužská a kritická mužská studia**
  - rizikovost „mužské role“ (požadavek výkonu, stresující zaměstnání, rizikovější a méně zdravý způsob života, potlačování emocí)
  - homofobie (nemít stereotypně mužské vlastnosti = nebýt mužem = být homosexuální)
  - otcovství (dlouhodobá absence a selhávání mužů v roli otců, či být otcem – pečujícím, citlivým... = nebýt dost dobrým mužem)
- **přijde či přichází nový muž?** (metrosexuál, pečující otec...)

výzkum v oblasti genderu

- gender jako všeprostupující faktor, těžko „odfiltrovatelný“ od kultury a každodenního života
- re-produkuje se v každodenní praxi a symbolech (v kódech, př. jazyku, médiích...)
- „jiné čtení světa“
- metodologicky čerpá z disciplín, v jejichž rámci je výzkum prováděn (sociologie, psychologie, pedagogika, antropologie, právo, medicína ...)

výzkum v oblasti genderu

- analýza kvantitativních dat (např. dotazníková šetření)
  - platové rozdíly, statusové a vzdělanostní rozdíly, výpovědi o...
- rozhovory (kvalitativní i kvantitativní)
  - biografická data, analýza institucí (podniků, rodiny...)
- textová analýza a analýza dokumentů (diskurzivní, obsahová, literární, lingvistická nebo sémiotická analýza)
  - např. stereotypizace a zobrazování v médiích, používání kategorií v řeči, textu
- zúčastněné pozorování
  - antropologické a etnografické výzkumy